

Název: Současné trendy mezinárodního humanitárního práva v oblasti zákazu některých klasických zbraní

Autor : **Dr. Marek Jukl, Ph.D.**, úřad Českého červeného kříže Praha

Otázky zákazů či omezení užití některých zbraní souvisí úzce s ochranou účastníků ozbrojených konfliktů (mj. tedy i zdravotnického personálu a raněných či nemocných), použité zbraně ovlivňují charakter následných zranění a tudíž představují aktuální téma i z hlediska medicíny katastrof. Prosazování zákazů některých druhů zbraní v ozbrojených konfliktech snižuje přirozeně i možnost jejich výskytu při jiných aktech násilí – jakými mohou být např. akty terorizmu.

Zákazy či omezení některých způsobů a prostředků vedení boje a tedy i některých konkrétních zbraní jsou nedílnou součástí soudobého mezinárodního humanitárního práva. Kromě řady zbraní hromadného ničení jsou předmětem právní regulace i zbraně klasické (označované dříve též jako „konvenční“).

V prosinci loňského roku proběhla v Ženevě II. Hodnotící konference „**Úmluvy o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné útrapy nebo mít nerozlišující účinek**“ z r.1980 („Úmluva“). Účelem těchto konferencí je hodnotit uplatňování Úmluvy a eventuálně přijímat její revize a změny. Než se budeme zabývat výsledky konference, připomeňme okolnosti vzniku a obsah Úmluvy.

Na diplomatické konferenci konané z iniciativy MVČK v letech 1974-1977 v Ženevě byly, jak víme, přijaty dva **Dodatkové protokoly** k Ženevským úmluvám o ochraně obětí ozbrojených konfliktů (1949), které představovaly významný mezník na cestě k humanizaci válek, neboť podstatnou měrou rozšířily ochranu jejich obětí¹. První dodatkový protokol kodifikoval mimořádně významnou zásadu o tom, že právo bojujících stran na volbu prostředků a způsobů vedení boje není neomezené, tedy že v ozbrojených konfliktech **je volba zbraní a způsob jejich použití limitován zásadou lidskosti** (humanity).

Toto omezení se děje po dvou liniích – jednak jsou vymezeny cíle, na něž je útok za všech okolností nepřipustný (nemocní, ranění, zdravotnické jednotky a personál, osoby vyřazené z boje, civilní obyvatelstvo a objekty, kulturní památky, zařízení obsahující nebezpečné síly, zařízení nutná k přežití obyvatelstva a životní prostředí) a dále jsou obecně zakázány i **způsoby a prostředky vedení boje**, které nelze omezit na vojenské cíle (a zasahují i cíle civilní) nebo které jsou proradné a dále ty, které působí nadměrné útrapy (tj. mimo vyřazení vojáka z boje podstatně ztíží jeho léčbu). Tato pravidla byla určitým způsobem naznačena ve starších úmluvách, ale tato jejich rigorózní formulace zahrnutá do I.Dodatkového protokolu představuje opravdu mimořádný přínos. Navíc se zakotvuje povinnost každého státu před zavedením nové zbraně prozkoumat, zda neporušuje zmíněné zásady či jinou mezinárodní normu. Jistě, bylo by si možno představit, že budou uvedeny i **některé konkrétní zbraně**, které naplňují výše uvedené obecné zákazy. Tyto iniciativy na uvedené konferenci zazněly (návrhy předložilo např. Československo či Švédsko a uvažovalo se i o III. Dodatkovém protokolu), nicméně k tomu nedošlo – řada států nebyla ochotna toto připustit (ostře proti vystupovala např. Anglie a USA), ale i přes to jedním ze závěrů této konference byla i **výzva svolat konferenci, která by omezila některé konkrétní zbraně**.

Dílní návrhy vypracované na diplomatické konferenci v této věci byly předány OSN a výsledkem této iniciativy byla v letech 1979-1980 jednání, která **r.1980** vyústila přijetím již zmíněné „**Úmluvy o zákazu nebo omezení použití některých konvenčních zbraní, které mohou způsobovat nadměrné útrapy nebo mít nerozlišující účinky**“. Co je jejím předmětem? Jak jsme se již zmínili, obsahují Ženevské úmluvy a jejich Dodatkové protokoly obecně formulovaná omezení volby zbraní a způsobů jejich užití, která sice teoreticky vzato nevyžadují přijímání konkrétních úmluv zakazujících tu či onu zbraň, avšak pro faktickou ochranu obětí je jistě přínosné předem vědět, kterých zbraní nelze užít (což ovšem neznamená, že jiných automaticky užít lze) – proto byla sjednána řada smluv (např. jde o biologické a chemické zbraně apod.), mezi něž náleží i Úmluva a její protokoly, o níž zde hovoříme.

Její předmětem je:

¹ Stručný přehled ustanovení Ženevských úmluv ve znění Dodatkových protokolů (publikace Úřadu ČČK Praha) lze nalézt na stránce <http://www.cck-cr.cz/Cinnost/MHP/Konvence.htm>

- **zákaz zbraní produkujících střepiny nezjistitelné rentgenem (Protokol I)**

Zakazují se granáty a podobné výbušné prostředky určené proti živé síle nepřítele, jejichž plášť je z materiálu nezjistitelného RTG zářením – tato zbraň vyřadí vojáka z boje – stejně jako zbraň s ocelovým pláštěm – ale následně ztíží jeho léčbu, neboť úlomky nelze zjistit. Jde o konkrétní případ zbraně působící „**nadměrné útrapy**“.

- **zákaz nebo omezení použití min, nástrah a podobných prostředků (Protokol II)**

Zakazuje se používání nástražných mechanismů, které jsou vyrobeny jako zdánlivě neškodný předmět, nebo jsou spojeny s ochrannými emblémy, lékařskými zařízeními, nemocnými či mrtvými osobami, hračkami (!), potravinami, historickými či náboženskými místy apod. – šlo by „**proradný způsob boje**“. Významné je, že kromě vojáků se tím následně chrání i civilní osoby.

Dále se zakazuje užívání všech min (tj. nejen protipěchotních, ale i min protitankových, povolených nástrah apod.), které by vybuchovaly při použití minohledaček (což by znemožňovalo odminování po konfliktu). Protokol zakázal užití min nevybavených autodestrukčním či autoneutralizačním mechanismem (mina se po určitém období sama odpálí nebo navždy vyřadí z činnosti) jinde než v oblastech opatřeným **varovnými tabulkami** (oplocením) a stanovil povinnost **zaznamenávat zaminované oblasti**, oblasti do nichž byly miny vrženy a druhy použitých min. Po skončení nepřátelství budou tyto plány předány druhé straně (a misím OSN či MVČK, působí-li tam. Tyto mise mají rovněž právo na to, aby každá strana odminovala prostory jejich působení) včetně technických údajů ulehčujících odminování a kromě toho je každá strana **povinna odstranit miny** z oblastí, které kontroluje (nebo místa jejich výskytu zřetelně označit a ohradit) a použila-li je na území druhé strany, poskytne jí veškerou materiální a technickou pomoc. Všechna tato opatření jsou zaměřena k posílení **ochrany civilního obyvatelstva** před následky konfliktu v průběhu i po jeho skončení.

- **zákaz nebo omezení použití zápalných zbraní (Protokol III)**

Tento protokol bohužel není de facto příliš významným přínosem, neboť se nepodařilo prosadit zákaz použití těchto nehumánních zbraní (plamenomety, zápalné pumy apod.) proti vojákům a jeho ustanovení se omezuje jen konstatování zákazu užití těchto zbraní v situacích, kdy by mohlo být ohroženo civilní obyvatelstvo, což ovšem učinil zásadněji již I. Dodatečný protokol k Ženevským úmlouvám.

- **zákaz laserových oslepujících zbraní (Protokol IV)**

Protokol zakazuje užití laserových zbraní jejichž účelem je způsobit nepříteli trvalou ztrátu zraku – jde o další konkrétní případ zbraně působící „**nadměrné útrapy**“.

Jednání provázející přijetí této Úmluvy nebyla lehká a vznikla řada omezujících kompromisů (citelným je např. fakt, že omezuje jen užití zbraní klasických (tzv. konvenčních) – např. zákaz jaderných zbraní, o němž se vedl boj již na diplomatické konferenci o Dodatkových protokolech – není nadále předmětem žádné smlouvy). Jejím nesporným přínosem je však fakt, že označila konkrétní zbraně neslučitelné s normami MHP a zúžila tak prostor nejistoty, čímž **jednoznačně zvýšila úroveň ochrany obětí konfliktů**.

Otázky, které nechala Úmluva otevřené byly a jsou předmětem dalších jednání, na nichž se tradičně podílí MVČK i další subjekty hnutí ČK/ČP – smluvní strany Úmluvy se pravidelně scházejí a např. Konference smluvních stran Úmluvy r. 1995 přijala k původním třem **Protokol IV**. a r. 1996 výrazně pozměnila **Protokol II**.

Jednání o omezení různých druhů zbraní probíhají samozřejmě i paralelně těmito konferencím – např. přijetí tzv. **Ottawská konvence** (1997) zcela zakázalo užití, výrobu i držení **protipěchotních min**, čímž rozvinulo výše uvedené omezení obsažené v Protokolu II k Úmluvě (za zmínku stojí, že preambule této konvence obsahuje uznání úsilí hnutí Červeného kříže a Červeného půlměsíce při prosazování přijetí této konvence).

Dalších **důležitých výsledků bylo dosaženo i na zmíněné hodnotící konferenci**. Předcházelo jí jednání Rady delegátů MČK, které podpořilo návrhy MVČK předložené konferenci. Výsledků bylo dosaženo zejména ve třech oblastech:

- **rozsah aplikace Úmluvy**

Původní Úmluva z r.1980 byla aplikovatelná jen na **konflikty mezinárodní povahy** (tj. konflikt mezi státy, boj národů proti koloniálním a rasistickým režimům za sebeurčení či boj proti okupaci) a netýkala se konfliktů nemezinárodních (internálních), kterých probíhá ve světě celá řada (občanské války, dezintegrace států). V r. 1996 byla působnost Protokolu II rozšířena na všechny ozbrojené konflikty (Ottawská úmluva se rovněž vztahuje na všechny typy konfliktů).

Hodnotící konference přijala významné rozhodnutí – rozhodla, že platnost Úmluvy (tedy i všech dosavadních protokolů) se **bude vztahovat i na nemezinárodní konflikty**.

- **nevybuchlá munice**

Vážným problémem je **munice nevybuchlá v průběhu konfliktu** (nejen miny a povolené nástrahy řešené Protokolem II, ale i ruční či dělostřelecké granáty, rakety apod.), která představuje nebezpečí pro civilní obyvatelstvo, ztěžuje akce humanitární pomoci, rekonstrukci země atd. Snahou MVČK i Komise pro odzbrojení OSN je přijetí dalšího protokolu k Úmluvě, který by zakázal miny nezjistitelné minohledačkami a – podobně jako je tomu u min dle Protokolu II – zavázal toho, kdo munici na území „zanechal“ ji po skončení nepřátelství odstranit, resp. druhé straně poskytnout technickou a materiální pomoc a mj. zaručit vybavení munice autodestrukčními či autoneutralizačními mechanismy. Potřebné technické informace (způsob zneškodnění) by se povinně poskytovaly OSN.

Prosincová konference rozhodla o **ustavení zvláštní komise vládních expertů**, která (za účasti MVČK) mj. vypracuje přehled všech prostředků a způsobů boje, které by mohly zanechávat „výbušné pozůstatky války“, návrh úprav této munice omezujících její nebezpečnost po skončení konfliktu a návrh příslušných technických i právních opatření zaručujících bezpečnost odstraňování zanechané munice. Výsledky budou předloženy Konferenci smluvních stran Úmluvy koncem roku 2002.

- **přijetí zákazu dalších zbraní**

Jednou se zbraní, která zřejmě působí nadměrné útrapy jsou **zbraně malé ráže, jejichž střely mají vysokou rychlost**, ale jsou záměrně nestabilní a po vniknutí do těla vytvoří silně se rozšiřující ranný kanál – dochází k destrukci svalů, kostí a jiných orgánů ve velkém rozsahu. Tyto zbraně se objevily koncem 60.let 20.století (poprvé je použily USA ve Vietnamu, ale bohužel se rozšířily i do výzbroje řady států). Již při projednávání Úmluvy byla snaha tyto **nehumánní zbraně** zahrnout mezi zakázané, avšak neúspěšně. Proto se touto otázkou opětovně zabývala prosincová konference, nicméně nebyl nalezen konsensus k přijetí návrhu protokolu. Konference však rozhodla projednávat během roku tuto otázku s jednotlivými vládami a na Konferenci smluvních stran v prosinci 2002 opětovně jednat o přijetí příslušného protokolu Úmluvy.

Všech uvedených jednání se účastní a bude účastnit MVČK jakožto iniciátor rozvoje mezinárodního humanitárního práva. MVČK rovněž předpokládá, že i **národní společnost ČR/ČP povedou jednání s představiteli svých států** o podpoře právě zmíněných návrhů (např. první setkání mezi zástupci ČČK a MZV již proběhlo) a v rámci šíření mezinárodního humanitárního práva s nimi seznámí **veřejnost** a získají její podporu.

Proces rozvoje mezinárodního humanitárního práva směřuje, jak vidíme, ke stále širší ochraně obětí ozbrojených konfliktů – pokrok mezi léty 1864, kdy se soudobé mezinárodní humanitární právo zrodilo, a současností je významný a nepřehlédnutelný, přirozeně by však ideální situací jistě bylo ze vztahů mezi lidmi a národy násilí zcela vyloučit.